

КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК КОД СРБА У СВЕТЛУ ДИЈАХРОНЕ СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ

Сажетак: У раду се указује на неке важне друштвено-историјске околности, које су пратиле развој књижевног језика код Срба кроз историју. Наш циљ је стављање акцента на те екстралингвистичке околности, ослањајући се све време на дијахрону социолингвистику као упоришну тачку и теоријску базу. Такав корак се чини корисним, јер постаје удео у сложеном задатку разјашњења историјске судбине једног књижевног језика, а покушај се не чини нелогичним или узалудним, јер историја нашег, баш као и неких других језика, има пуно примера промена, варијација изазваних и условљених тим спољним, екстралингвистичким импулсима.

Истраживање је показало да је за разјашњење сваке промене језичког типа у функцији књижевног језика, односно сваке етапе у историјској перспективи нашег језика, била кључна слика о распореду политичких, социјалних, једном речју друштвених снага, у конкретном временском тренутку. Стога закључујемо да је наш књижевни језик у XVIII и почетком XIX века најбољи показатељ исправности таквих тврдњи.

Кључне речи: књижевни језик, дијахрона социолингвистика

1. Увод

Појавом књиге *Социолингвистика*, аутора Милорада Радовановића (Radovanović, 1979), наша домаћа лингвистичка продукција добила је много. М. Радовановић је тада врло успешно, вешто, приступачним стилем писања и концизношћу, отворио врата овој лингвистичкој дисциплини на нашем научном простору, упознавши нас са њеним основним појмовима, њеним постанком, развојем и перспективом, као и са њој сродним дисциплинама, у чијој је синтези видео будућност лингвистичке науке. Временом је интересовање за социолингвистичке теме порасло и оне су постале предмет пажње многих истраживача у бројним студијама².

¹ neda.pavlovic@yahoo.com

² Познати лингвиста Ранко Бугарски и сам је објавио велики број радова из социолингвистике, а у његовим књигама објављеним у оквиру Библиотеке XX век, може се наћи изузетно корисна и информативна селективна библиографија социолингвистике.

Ипак, интересовање наших лингвистичких радника задржало се на подручју првенствено синхроне социолингвистике, односно до данашњег дана ретки су осврти на дијахрону или историјску социолингвистику (мада је питање да ли између ових термина можемо ставити знак једнакости), а радова са том тематиком мало је чак и у светским оквирима, мада се тамо у последње време интересовање за ову дисциплину драстично интензивирало. Ипак, често јој се с правом или не, приписују методолошке мањкавости и недостаци сопствене теоријске основе.

Заправо, на нашој лингвистичкој сцени се тек у последњих десетак година појавило неколико књига у којима се разматрају питања историјске лингвистике³, па отуда не треба да нас чуди чињеница да историјско-социолингвистичка истраживања морају да сачекају свој тренутак, неко своје време. Одговор на питање зашто помињемо историјску лингвистику, ако смо се још у наслову рада определили за разјашњавање једног питања из угла историјске социолингвистике, веома је једноставан. О историјској социолингвистици не може се говорити без ширег оквира, односно без позивања најпре на социолингвистику, затим општу лингвистику и још више већ поменути историјску лингвистику, јер ова млада дисциплина о којој говоримо је на правој међи, боље речено тремеђи опште лингвистике, социолингвистике и историјске (дијахроне) лингвистике. Зато сваки предлог о истински интегративној социолингвистичкој теорији биће од великог значаја за социолингвистику, али и историјску и општу лингвистику. Такве предлоге нуди Сузан Ромејн у свом капиталном делу (Romaine, 1982), дајући при том добру базу за будућа истраживања из ове области.

1.1. Позиционирање историјске социолингвистике и теоријски оквир

Већ смо истакли да историјску или дијахрону социолингвистику⁴ не можемо ни разумети, ни позиционирати без ширег оквира, односно без позивања на неке друге горе поменуте области, у првом реду без њој надређене социолингвистике. Дијахрона социолингвистика проистиче из базне, елементарне социолингвистике, ослањајући се на њен теоријски оквир и методологију, на њену основну поставку о тесној повезаности језика и друштва. Без обзира на очигледност те међуповезаности, водећи лингвисти су ту везу дуго негирали, желећи да се од ње што више дистанцирају.

³ Ту првенствено мислимо на књигу Љиљане Суботић под називом *Историјска лингвистика* (2002) и књигу *Списи из историјске лингвистике*, Јасмине Грковић-Мејџор, објављену 2007. године, обе у Новом Саду.

⁴ У овом раду користимо оба израза (и дијахрона социолингвистика и историјска социолингвистика), јер их ми овде сматрамо значењским еквивалентима, те није од пресудног значаја који је израз употребљен. Мада, постоји мишљење да се под историјском социолингвистиком подразумева приступање језичкој прошлости из две перспективе, како дијахроне, тако и синхроне. Да ли се ради о правој или делимичној снониимији сложено је питање, које захтева детаљнију анализу, па се на овом месту ми тим терминолошким разграничењем нећемо бавити. То може бити предмет засебног рада.

Ту се првенствено мисли на водећа лингвистичка имена XX века, Фердинанда де Сосира⁵ и Ноама Чомског, творце структурализма, односно трансформативне генеративне лингвистике, који су језику и језичким питањима приступали као хомогеном, непроменљивом систему, што је за последицу имало доживљавање језика као нечег апстрактног, одсеченог од природног окружења, од друштвене средине. Социолингвистика је испливала као лингвистичка дисциплина управо супротстављајући се таквој представи, јер за њу је језик хетероген, динамичан и променљив систем (Mas i Miralles, 2003). Мас сматра да је социолингвистика мултидисциплинарна област проучавања, која се осврнула на употребу језика у одређеној заједници и да је имала подршку других дисциплина, попут социологије и етнографије комуникације. По њему, управо је то становиште омогућило еминентном лингвисти В. Лабову да одвоји прецизно дефинисану социолингвистику од социолингвистике у ширем смислу. Отуда позната диференцијација микросоциолингвистике и макросоциолингвистике⁶, у оквиру које се ми фокусирамо на ову прву, јер се она бави проучавањем језичких чињеница. Антони Мас у свом чланку (2003) позиционира историјску социолингвистику као део варијационизма и саставни део микросоциолингвистике.⁷

Можемо да закључимо да је дијахрона социолингвистика наспрам синхроне дуго занемаривана. Уосталом, не само социолингвистика, већ и било која друга област је више проучавана са синхроног аспекта, што је последица доминације структурализма и генеративизма у једном дужем временском интервалу. Из назива дисциплине на коју смо фокусирани, можемо закључити да се она служи социолингвистичким методама да би објаснила историјске промене, тј. да се бави односом језика и друштва у њиховој историјској димензији. Спорни моменат у њеном развоју је неверица многих лингвиста да се социолингвистички методи могу применити на дијахронију. Коначно, ова дисциплина се у светским оквирима утемељила деведесетих година двадесетог века, а значајан моменат у њеном промовисању је свакако покретање интернет часописа 2000. године под називом *Historical Sociolinguistics and Sociohistorical Linguistics*.

⁵ Чињеница је, да је Фердинанд де Сосир успоставио дихотомију између синхроније и дијахроније. То на овом месту помињемо, јер је та дихотомија била од великог значаја за препознавање идеје о динамичности језичког система, што је било јако добро. Ипак, не може се пренебрегнути околност да су структурализам и генеративизам развили само синхрону перспективу. У вези са тим треба истаћи да све више лингвиста верује како у лингвистичким истраживањима не постоји преграда између синхроније и дијахроније. Међу водећим заговорницима те тезе је Јасмина Грковић-Мејџор, која сматра да је сваки синхрони систем само један сегмент и пресек у дијахроној вертикали и не можемо га ни разумети без разумевања оног што му је претходило (Грковић-Мејџор, 2007: 5).

⁶ По Масу, макросоциолингвистика се бави анализом језика као пројекције друштвених наука (социологије, антропологије итд.).

⁷ А. Мас закључује да у оквиру микросоциолингвистике постоји социолингвистика варијабилности, која проучава корелацију између лингвистичке варијације и друштвене варијације.

1.2. Предмет и циљ рада

У досадашњем делу рада евидентно је доминирала теоријско-методолошка оријентација, која треба да нам помогне и олакша да у другом делу конкретизујемо шта је предмет и циљ нашег истраживања. Предмет наше пажње у овом раду биће све промене типа и назива нашег језика кроз временску раван. Заправо, циљ нам је да дајући преглед типова и назива за наш књижевни језик кроз историју, уочимо њихову потенцијалну повезаност са неким пресудним друштвено-историјским моментима. Циљ нам је да утврдимо да ли су те промене биле условљене неким екстралингвистичким факторима и ако јесу, поставља се питање којим?

У нашој лингвистичкој литератури пуно је радова посвећених питању историје и развоја српског књижевног језика, при чему су се аутори освртали и на назив, одлике, временско трајање сваког типа књижевног језика код нас. Оно што је остало помало занемарено у тим бројним студијама управо је из домена дијахроне социолингвистике, а то је питање повезаности тих језичких промена са екстралингвистичким факторима. Овај рад има за циљ да на ту тематику скрене већу пажњу него што јој је придавана до сада.

Анализу постојећих чињеница почињемо од става да је најпре име језика историјска, дијахрона категорија (Ковачевић)⁸. „Оно настаје на почетку стандардизације једног језика и нема никаквог научног основа за мијењање историјско-лингвистички задатог имена језика“⁹.

Идеја да предмет анализе буде између осталог назив језика сагледан из дијахроне перспективе, значи у својој динамици, потиче из констатације да „нема рационалних објашњења за споменуто (балканско) придавање значаја називу језика“ (Јакобсен, 2006: 319). Језик, његов назив, увек је био у фокусу пажње народа са Балкана, у врху листе њихових приоритета, јер он има важну улогу у процесу идентификације. „Језик је за народе Балкана био један од најважнијих критеријума за успостављање и одржавање националног идентитета“ (Nejlor, 1996: 110). Кенет Нејлор, говорећи о употреби језика као симбола националног идентитета код Словена, језик назива заставом. Ту важну улогу језика у сједињавању (раздвајању), посебно идентификовању једне нације или народа, проучава социолингвистика. Из тога закључујемо да се дијахрона социолингвистика бави таквом улогом језика, али на основу проучавања језичке прошлости.

Анализу настављамо прегледом назива за наш књижевни језик кроз историју. Преглед је дат табеларно. У табели се осим раличитих назива за наш књижевни језик појављује и приближни временски оквир.

⁸ Преузето 3.10.12. са Интернета: kovceg.tripod.com/mk_identitet_jezika.htm.

⁹ Милош Ковачевић истиче како је најгоре што се различито име језика управо у социолингвистици често узима за критеријум идентитета једног језика.

Табела 1. Преглед типова књижевног језика код Срба¹⁰

Назив језика	Временски оквир
Српскословенски	недефинисан почетак–1726.
Рускостловенски	1726–половина XVIII века
Славеносрпски	1768–2. деценија XIX века
Српски <ul style="list-style-type: none"> • доситејевски • вуковски 	2. деценија XIX века–1850.
Српскохрватски	1850 ¹⁰ –1991/1992.
Српски	1992–

2. Варијације типа и назива књижевног језика код Срба из угла дијахроне социолингвистике

За проучавање сваког књижевног (словенског) језика битно је разликовати историју књижевног језика конкретног етноса, социјума, од историје језичке ситуације у којој се тај етнос налази, затим разматрати концепцију књижевног језика одвојено од саме књижевнојезичке ситуације и коначно прилазити историји књижевног језика као дисциплини која је више културноисторијска него историјско-језичка дисциплина¹¹ (Суботић, 2006: 505). Не можемо озбиљније приступити запланураном питању варијација, односно промена које се тичу нашег књижевног језика, уколико прво не разрешимо два спорна момента. Први, од ког тренутка се уопште може говорити о нашем књижевном језику¹², тј. да ли он постоји и пре формирања јединственог књижевног језика на народној говорној основи? Према В. П. Гуткову он постоји и пре тог епохалног момента у историји нашег језика, само је тај књижевни језик био разноводан и представљао функционално недиференцирани скуп неколиких идиома. С тим у вези, Гутков веома проциљиво указује на онај други спорни моменат, који се односи на јасну диференцијацију појмова *српски књижевни језик* и *књижевни језик код*

¹⁰ Према Лубашу (2002: 211) управо су Бечким договором из 1850. године положени темељи српскохрватском језику, а Новосадским споразумом из 1954. само утврђени још једанпут.

¹¹ О свему томе пише Љиљана Суботић (2006) у свом раду, а ми закључујемо да је историја књижевног језика у оквирима домаће лингвистике сагледавана првенствено као чисто историјско-језичка дисциплина, те да би један од важних задатака дијахроне социолингвистике био да то схватање мало модификује, тј. помери у правцу њеног сагледавања у ширем контексту.

¹² У вези са тим треба споменути важну концепцију Никите Толстоја о древном словенском језику (према Суботић, 2006). По њему тај појам покрива старословенски и црквенословенски језик, тј. све редакцијске језике. За Толстоја је језик српске, бугарске, руске и других редакција један јединствени древни словенски књижевни језик, независно од чињенице што се он у различитим епохама могао налазити под утицајем неког народног супстрата који је служио за његово обогаћивање (Суботић, 2006: 507). Из изложених чињеница проистиче неминовни закључак, да је много сигурније и исправније говорити о овој тематици служећи се појмом књижевни језик код Срба, а не појмом српски књижевни језик. То питање је дотакнуто у непосредном наставку рада.

Срба, „пошто се све 'реализације' књижевног језика не напајају безусловно природним говором дотичног народа“ (Гутков, 2005: 64). С обзиром на то да се може чути мишљење о неприхватљивости термина књижевни језик, уколико неки народ у неком тренутку, при неким одређеним условима користи туђи идиом, цењени слависта нуди дефиницију за разматрани појам. „Књижевни језик је систем (системи) (опште)прихваћених говорних средстава исказивања (фиксирања) социјално значајних информација (производних, мисаоних, спознајних, идејних, уметничких и сл.) са циљем да се оне преносе у простору (међу сународницима) и у времену (међу представницима различитих генерација)“ (Гутков, 2005: 64). И сам Гутков закључује да разматрање ове понуђене дефиниције може бити од велике користи у разрешавању социолингвистичког третмана књижевнојезичке проблематике, па је зато овде и наводимо.

Поред тога, не сме се занемарити ни питање назива једног језика, који је у функцији књижевног. Питање назива једног језика увек је комплексно, јер има више аспеката. Том се сложеном питању и изван лингвистичке науке посвећује велика пажња. Предраг Пипер сматра да је назив језика обично и политичка и уставноправна чињеница, „која у великој мери одређује смер укупне језичке политике, а да назив језика има и јаку симболичку вредност, чије се игнорисање често (мада не и обавезно) доживљава као угрожавање дела националног идентитета“ (Пипер, 2011: 324). Он наводи да назив *српски језик* најбоље потврђује да је српски вековна жива реалност јер тај назив, између осталог, у српском народу никада није ни нестајао из употребе. „Књижевни језик Срба је прошао кроз више периода, за које у науци о језику постоје посебни називи (српскословенски, рускословенски, славеносрпски, српски, српскохрватски и, данас, српски језик)“ (2011: 325).

Ми у овом раду анализирамо баш те посебне типове и називе за наш језик, који су се смењивали у периоду од појаве српске редакције старословенског језика, оличене у српскословенском, па све до садашњег тренутка. Још више нас у анализи занимају околности које су пратиле те промене, јер се на основу њих може закључити на пример како је третиран језик у XVIII и XIX веку. Наиме, покушаћемо, између осталог, да докажемо тачност тезе да се у XIX веку на језик гледало као на знак идентитета. Такође, покушаћемо да наше језичке прилике успешно повежемо са тадашњим европским токовима, односно да их сместимо у шири контекст тада актуелних европских дешавања.¹³

Не може се са сигурношћу рећи време настанка¹⁴, односно завршетка формирања српскословенског језика, јер се суочавамо са озбиљним недос-

¹³ Љ. Суботић (2006: 505, 510) наглашава да су у културном животу војвођанских Срба коегзистирали барок, просветитељство, рационализам, класицизам и предромантизам, а у исто време још увек су живеле и византијска и црквенословенска традиција. Неокласицизам и предромантизам су уводили српску књижевност у европске токове. Нови стил и нови поглед на свет повлачио је за собом и потребу за новим језиком.

¹⁴ Александар Милановић (2006: 36) резимира да у науци још увек не постоји сагласност око времена настанка српскословенског језика. Према Стојану Новаковићу настао је у првој половини 11. века, по Ђорђу Трифуновићу средином 11. века, по Александру Белићу крајем 11. века, а у дужем процесу од 11. до 12. века према мишљењу Петра Ђорђића.

татком писаних докумената. С друге стране, извесно је да је српскословенски језик фонетска адаптација старословенског језика или старословенски језик изговорен на српски начин. Наиме, када је старословенски језик као богослужбени током дуге употребе у нашој средини попримио бројне црте српског народног језика, створен је први књижевни језик код Срба, у науци познат као српскословенски, који је имао све карактеристике старословенског, са низом црта из српског народног језика (Грковић).¹⁵ Овај језички тип се дуго задржао у употреби, претпоставља се чак до 1726. године. Таква језичка устаљеност, константност, не изазива чуђење, ако узмемо у обзир да су друштвено-историјске прилике у већем делу тог периода (од друге половине XII до краја XIV века) биле јако повољне, обележене успоном српске државе и ширењем њене територије. Чувени лингвиста, Александар Белић, управо период од XIII до XIV века сматра централним у еволуцији нашег језика. Такав став брани чињеницом да су се у овом периоду одиграли главни језички процеси (вокализација полугласника у јаком положају у *a*, појава различитих рефлекса *јата*, прелазак *л* у *o* на крају слога и др.), који су наш језик успешно издиференцирали од осталих словенских језика и обезбедили му још тада засебно и стабилно место у систему словенских језика.

Дакле, српскословенски језик је веома дуго био у функцији нашег књижевног језика, и то „не мењајући се драстично: од настанка у XI или XII веку, па све до тридесетих година XVIII века“ (Милановић, 2006: 36). Гледано у једном ширем друштвено-социолошком контексту, он је осим званичног књижевног језика постао инструмент православне цркве и тадашње српске државе. „Обе институције, тада тесно повезане, водиле су бригу о ширењу образовања на српскословенском језику међу преписивачима. Колико се може закључити према броју сачуваних рукописа, број писмених Срба у средњем веку није био мали“ (2006: 36).

У складу са изреченим ставом, да је српскословенски језик осим званичног књижевног језика постао и инструмент српске цркве и државе, тешко је било разумети како су се вође те исте цркве и државе лако одрекле српскословенског језика, који је најбоље одражавао српске фонолошке промене и позајмили оно што је била туђа редакција црквенословенског (Албијанић, 2010: 67).¹⁶ Управо чињеница да су за ту наглу замену српске руском редакцијом црквенословенског били пресудни екстралингвистички фактори, односно друштвено-политички догађаји, чини нам далеко инспиративнијим за анализу следећи језички тип о коме говоримо.

Према мишљењу еминентног слависте Владимира Гуткова (Гутков, 2005: 58) најслабија карика познатог термилошког низа (датог у табели на почетку рада) је управо термин рускословенски језик и његова „недовољно осмишљена примена на сувише широк комплекс језичких појава“ (2005:

¹⁵ Преузето 3.9.12. са Интернета: www.filozof.org

¹⁶ Код Албијанића се може прочитати какав су став о томе имали лингвисти као што су Александар Белић и Унбегаун.

58). Гутков веома успешно расветљава социолингвистички или прецизније речено друштвеноисторијски контекст именовања рускословенског језика за наш књижевни језик, ослањајући се на тада доминантну идеолошку концепцију о руско-српском заједништву, базирану на припадности оба народа словенству, сродству и блискости њихових језика и истој вероисповести.¹⁷ Сасвим је јасно да је иста вероисповест, у доба када је једном делу нашег становништва претила германизација и покатоличење, а други део и даље био под отоманском влашћу, била пресудни фактор у одлуци српских духовних вођа да се путем цркве, црквене литературе и црквенословенског језика, приближе православној Русији. Ипак, не треба занемарити чињеницу да је средином XVIII века у српске земље стизала богата и разноврсна продукција руских штампарија, која је осим духовне обухватала и руску световну литературу (школску, научну, уметничку). Тако је, за разлику од Русије, у којој је улога црквенословенског језика била прилично запостављена, на нашим просторима овај језик доживео своје буђење, јер се користио не само у духовним, већ и у световним издањима које су Срби објављивали током XVIII, па и почетком XIX века (2005: 59). Отуда произилази закључак о несумњиво чврстом и недвосмисленом статусу овог језика као књижевног језика код Срба у одређеном временском периоду.¹⁸ Александар Милановић (2006: 80) победу рускословенског над српкословенским види у одлуци митрополита Павла Ненадовића да 1755. године прештампа чувену *Граматику* М. Смотричког, замењујући реч *руски* речју *српски*.

Ипак, један важан социолингвистички моменат био је пресудан за смену овог типа књижевног језика. То је његова ограничена разумљивост, само на уске интелектуалне кругове, односно његова удаљеност од српског народног језика.¹⁹ У таквом социолингвистичком оквиру у функцији књижевног језика појављује се потпуно нови језички тип, који се због своје специфичне генезе често назива хибридни или мешовитим језиком, тј. вештачком творевином.²⁰ И настанак овог

¹⁷ Поступак именовања рускословенског језика за књижевни језик код Срба, био је потпуно у складу са идејом словенске узајамности и јединства, као и са ћирилометодијевском књижевно-религијском традицијом.

¹⁸ Свему томе је нарочито допринео долазак руских учитеља у Војводину, затим бројни школовани Срби који су се почели дописивати овим језиком, бројна штампана дела, па чак и преведена белетристика која је сада била на рускословенском.

¹⁹ Почело је да крчи себи пут мишљење да диглосија озбиљно може да штети народном просвећивању. „Када је Миријевски 1781. дао одговор на покушај аустријских власти да се по српским школама монархије заведе народни језик и латиница, он је пошао од класицистичке поделе на три стила и језика. Приказујући у целини језичку ситуације код Срба у то време (црквени, грађански и пучки језик), он се определио само за један од њих, очигледно вођен просветитељским претпоставкама. Одлучио се за средње решење – за мешани грађански језик (Civilsprache) и грађанску ћирилицу. Тај језик, који се удаљава од народног, јер прихвата (супротно класицистима) мешање са црквеним језиком, Доситеј Обрадовић је називао (полазећи управо од те особине) славеносербским (1783)“ (Павић, 1991: 26).

²⁰ У вези са овим хибридни језиком, Љиљана Суботић (2006) подсећа да је он за Ирену Грицкат био више „језичко стање“ него језик, као и да се слабије интересовање српске лингвистике

језика, као и претходног, био је праћен специфичним друштвеноисторијским приликама, које треба прокоментарисати и обезбедити им на тај начин место у дијахроној социолингвистици наше језичке историје. Процес посрбљавања рускословенског језика и његово постепено прелажење у нови славеносрпски језик, дириговала је аустријска власт, која је у стварању новог типа књижевног језика видела шансу за удаљавање Срба од Русије. Српска интелигенција, пак, била је на том истом путу вођена потпуно другачијом мотивацијом, сматрајући да приближавањем језика народу утиче на демократизацију културе (Милановић, 2006: 94).

Периоду наше коначне стандардизације језика претходиле су прилично компликоване друштвене, културне и језичке прилике. Срби су били у саставу чак три велике државе: Отоманске империје, Хабсбуршке монархије и Млетачке републике. Социополитичке прилике, у којима су Срби живели на том иначе расплутаном простору, биле су потпуно несређене. То је било друштво без сталног и јединственог политичког, а и културног центра. Није било ни сачуване или изграђене друштвене и културне елите, пре свега секуларне (Суботић, 2006: 508).

Да закључимо, славеносрпски језик је био у функцији књижевног језика од друге четвртине XVIII до првих деценија XIX века. Ипак, поред ове наведене примарне функције, још важније је у овом тренутку поменути његову секундарну функцију. Служећи као књижевни језик у том прелазном периоду, због својих мањкавости и недоследности, снажно је утицао и подстацао реформе у XIX веку. Опште је познато да су у XIX веку доминирале две концепције српског књижевног језика. Прва концепција, коју је заговарао круг интелектуалаца око митрополита Стефана Стратимировића, била је условљена историјским околностима, а друга, коју је излагао Вук са следбеницима, била је условљена филолошким разлозима (Милановић, 2006:115). С тим у вези је нама ова прва овде интересантнија. Они су се окупљени око Матице српске залагали за даље нормирање „славенског“ језика, трудећи се да одрже традицију, али њихове идеје нису биле одрживе у практичном животу, односно у национално пробуженој Србији и Европи захваћеној снажним таласом демократизације културе и просветитељства. У таквим европским и пре свега националним околностима Вуков пут је био једини оптималан (Гутков, 2005: 148), а он довољно снажна личност да изнесе терет једне тако важне реформе. „Победом вуковског типа књижевног језика сви претходни или њему конкурентни књижевнојезички идиоми пали су у заборав“ (Суботић, 2006: 514).

Називима и уопште типом српскохрватског и савременог српског језика, нећемо се детаљније бавити у овом раду, иако смо их навели у табели на почетку. Због сложености саме проблематике и питања које она отвара, ти типови и називи морали би бити предмет засебне анализе, јер заслужују адекватан третман.²¹

за овај језички тип може објаснити схватањем да је тај језик удаљен од идеала постављених победом Вукове реформе. „Дакле, тај славеносрпски језик – сматрало се да је вештачки, туђ, удаљен од вуковског језика који је дао основицу савременом књижевном језику, те да проучавање славеносрпског мало може пружити изучавању аутентичног српског (књижевног) језика“ (2006: 511).

²¹ О овој теми је врло успешно писао полониста и сербокroatиста Владислав Лубаш (2002: 209, 221). Он је писао о Југославији и процесу размножавања језика, заправо о социолингвистичкој

3. Закључак

Све изложено у овом раду имало је за циљ да подсети на неке важне друштвено-историјске околности, које су пратиле наш књижевни језик кроз историју. Овај рад је покушај да се баш на те екстралингвистичке околности скрене већа пажња, ослањајући се при томе на дијахрону социолингвистичку као теоријску основу. Такав корак се чини корисним, јер постаје удео у сложеном задатку разјашњења историјске судбине једног књижевног језика, а покушај се не чини нелогичним или узалудним, јер историја нашег, баш као и неких других језика, има пуно примера промена, варијација изазваних и условљених тим спољним, екстралингвистичким импулсима. „Стога опис процеса језичког развоја свакако треба да се повеже са откривањем и презентирањем смене језичких ситуација, услова функционисања датог језика у различитим периодима историје друштва“ (Гутков, 2005: 145). Ако се позовемо на Гутков став, да тумачење чисто језичких питања не би требало одвојити и изоловати од презентације ванјезичке реалности у којој језик функционише и која, по њему, прилично може да услови развој тог језика (2005: 148), онда се наш фокус на екстралингвистичке чињенице чини оправданим. Уосталом, сви ти лингвистички, социјално-историјски и историјско-културни фактори су у историји језика повезани у чврсту, органску целину (2005: 149).

Коначно, видели смо да је за разјашњење сваке промене језичког типа у функцији књижевног језика, односно сваке етапе у историјској перспективи, била кључна слика о распореду политичких, социјалних, једном речју друштвених снага, у конкретном временском тренутку. Закључићемо да је књижевни језик код Срба у више наврата био најбољи доказ за такве тврдње.

Литература

- Албијанић, А. (2010). *Прилози о српском предвуковском књижевном језику*. Београд, Нови Сад, Београд: Завод за уџбенике – Матица српска – Вукова задужбина.
- Вукомановић, С. (2006). *Српски језик и његов развој*. Београд: Завод за уџбенике.
- Грицкат, И. (2004). *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грковић-Мејџор, Ј. (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић, М. *Српски народни језик пре Вука Караџића*. Доступно на: www.filozof.org (10.6. 2012).
- Гутков, В. П. (2005). *Славистика – Србистика, Изабрани радови*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.
- Милановић, А. (2006). *Кратка историја српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике.

- Павић, М. (1991). *Историја српске књижевности. Предромантизам*. Београд: Научна књига.
- Пипер, П. (2011). *Три есеја Скендера Куленовића о језику*, Отисак из публикације *Споменица Скендера Куленовића*. Београд: Научни скупови САНУ, књ. СХХХVII, Одељење језика и књижевности, књ. 24.
- Суботић, Љ. (2002). *Историјска лингвистика*. Лингвистичке свеске 2, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Суботић, Љ. (2006). *Књижевнојезичке прилике код Срба у 18. веку, Сусрет култура*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Kovačević, M. *Identitet srpskog jezika u ogledalu lingvistike i politike*. Dostupno na: kovceg.tripod.com (10.06.2012.)
- Lubaš, V. (2002). *Studije iz srpske i južnoslovenske onomastike i sociolingvistike*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Vukova zadužbina – Matica srpska.
- Mas i Miralles, A. (2003). *Historical sociolinguistics: An alternative to the analysis of linguistic change*. Dostupno na: <http://www.gencat.cat/lengua/noves> (15.05.2012.)
- Nejlor, K. (1996). *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*. Beograd: Prosveta.
- Radovanović, M. (1979). *Sociolingvistika*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Romaine, S. (1982). *Socio-Historical linguistics: its Status and Methodology*. New York: Cambridge University Press.

Neda Pavlović

LITERARY LANGUAGE OF THE SERBS IN THE LIGHT OF DIACHRONIC LINGUISTICS

Summary: The paper points out some important socio-historical circumstances that accompanied the development of the literary language of the Serbs throughout history. Our goal is to put emphasis on these extralinguistic circumstances, relying all the time on diachronic sociolinguistics as a support point of view and theoretical basis. This kind of a step seems useful, because it becomes a part of the complex task of clarifying the historical destiny of a literary language, and the attempt does not appear to be illogical and futile, because our history, as well as the history of some other languages, has many examples of changes, variations caused and conditioned by these external and extralinguistic impulses. Research has shown that the clarification of any change in a linguistic type in literary language function, that is to say, each stage in the historical perspective of our language, was the key image of political and social layout, or social forces, in this particular point in time. We, therefore, conclude that our literary language in the eighteenth and early nineteenth century is the best indicator of the correctness of such statements.

Key words: literary language, diachronic sociolinguistics